

Novák Éva

KÖTÖDÉSEK

*Akinek nincs szüksége emberekre, az isten vagy állat.
(Arisztotelész)*

Születésünkkor, bár méltatlankodva, világra csusszanásunkon kívül semmit nem teszünk, máris kötődéseink alakulnak ki. Csak úgy. Kapcsolódunk anyánkhoz, apánkhoz, szűkebb, tágabb családunkhoz, a születésünkkor adott társadalomhoz, igaz, még csak a ráutaltság szintjén, de már reakciókat váltunk ki másokból, hatást gyakorolunk rájuk. Nem tudunk róluk semmit, nem tudnak rólunk semmit, mégis kötődünk egymáshoz, szorosan, lazán, véglegesen, ideiglenesen, százféle lehetséges módon. Cinizmustól mentes szándékkal tolakodhat épp ide a Radnóti-részlet: „Kérdeztél volna csak magzatkoromban... / Ó, tudtam, tudtam én! / Üvöltöttem, nem kell a világ, góromba! / tompán csap rám a sötét és vág engem a fény! / És megmaradtam. A fejem rég kemény. / S tudóm erősödött csak, hogy annyit bőgtem én.”

Kijelenthetjük-e, hogy szerencsések vagyunk, mert embernek születünk, nem vak, süket, meztelen jegesmedvebocsnak hóbuckák közé? Nem rabolnak el bennünket még tojáskorunkban a tengerpartok homokjáról vagy gondosan összehordott fészkekből, és talán nem érez ellenállhatatlan késztetést az apánk, hogy felfaljon bennünket, ha születésünk után a közelünkbe engedik. Nem taszít el magától, nem pusztít el az anyánk, ha idegenek érintésétől megváltozik a szagunk.

Meghatározottságokba születünk bele. Nem befolyásolhattuk, várjanak-e bennünket, vagy pedig váratlanul érkezzünk, ahogyan azt sem, mennyire bizonyulunk majd fogékonyak szüleink belénk vetített álmaira. Az életünk számos jelentős történéésébe nincs beleszólásunk (egy bölcselő arra int, hogy éppen ezért becsüljük meg a dolgokat, amelyeket mi alakíthatunk, de az okos intelmek jönnek-mennek), elsősorban abba nincs, hogy embernek születünk, a világ egy adott pillanatában.

Szerencsések vagyunk, ha szüleink feltétel nélküli szeretettel fordulnak felénk (bár kissé elbizonytalanítva egy proféciából kiragadott mondattól:

„Gyerekeitek nem a ti gyerekeitek!”), és elfogadó velünk a világ. Szerencsések vagyunk (emlékeztetőül: az első szerencse, hogy embernek születtünk), ha a család a mi családunk, és a tökéletlen világ a mi tökéletlen világunk.

„Barátaimat kérdem, hogy emésztik meg a világot.

Mondják, belejössz, csak gyakorolni kell.” (Peter Porter)

Ha nincs szerencsénk, akkor álmodozhatunk más családról, más időkről, más helyekről, más világokról, és teremthetünk is magunknak, ha akad bennünk elég elszántság és erő.

„Amikor olyan világokról álmodsz, amelyek nem léteztek, vagy soha nem fognak létezni, és boldognak érzed magad, akkor feladtad” – mondja az egyik szereplő Cormac McCarthy könyvében. Mások ugyanekkora meggyőződéssel az álmok, álmodozások fontosságáról beszélnek.

A gyermekeit árvaházba adó Jean-Jacques Rousseau azt vallotta, az emberek eredendően jónak születnek, a civilizáció, a kultúra változtatja őket olyan gyarlóvá, amelyenné válnak. T. Henry Huxley véleménye szerint az emberek eredendően rosszak, a civilizáció és a kultúra tartja kordában őket.

„Veszélyes fenevadak vagyunk, szakszerű tyúkászati könyveinkkel és tízlövetű vadászfegyvereinkkel. A ló szebb, a macska kecsesebb, a madár bájosabb, az oroszlán bátrabb, a természet okosabb. Mivel vesztegettük meg a természetet, hogy nekünk adta mégis a legveszélyesebb fegyvert, az aljasságot, amely lehetővé teszi, hogy a többi állat fölé kerüljünk?” – így a huszadik század első felében Karácsony Benő. A következő hihető állításokkal szembesít Poszler György: „Nem vagy angyal és pára, vagy állat és por. Hanem angyal és pára, és állat és por. Nem vagy ég fia és istenarcú lény, és föld fia és örült sár. Hanem ég fia és istenarcú lény, és föld fia és örült sár. Nem vagy angyal és morális óriás, vagy barom és fizikai törpe, hanem angyal és morális óriás, és barom és fizikai törpe.”

Kis emberekké, nagy emberekké növesztenek bennünket az évek. A tavalyi évben az ENSZ jelentése szerint nyolcezer gyerek vesztette életét a Földön háborús konfliktusokban. Nekik esélyük sem volt arra, hogy kis vagy nagy emberekké növekedhessenek.

Nekünk, akiket jósorsunk megkímélt az életünkre törő veszélyektől, alulkulgat a jellemünk, személyiségünk, körvonalazódnak csak ránk jellemző vonzalmaink, ízlésünk, karakterünk, a tudatosságnak az az egyéneként változó aránya, ahogyan felismerjük/ vagy félreismerjük a döntési helyzeteket, és meghozzuk döntéseinket, vagy kitérünk előlük (hiszen Edison szerint is a legnagyobb gáztettek vagyunk képesek, csak hogy ne kelljen gondolkoznunk).

Sokan hivatkoztak, hivatkoznak döntéseink meghozatalakor létező szabad akaratunkra, ennek létezéséről, nemlétezéséről évszázadok óta folyik vita. Paul Valéry megállapítása szerint „a szabad akarat azt feltételezi, hogy valaki, aki pontosan az én helyzetembe kerülne, mást cselekedne, mint én”.

Bármilyen rendű társas akciók bonyolódása közben megfigyelhető, mennyire másképp működünk egyedül, és alkalmasszerűen összeverődött vagy megtervezetten, céllal létrehozott csoportokban. Mások között mutatkozik meg láthatóan a jellemünk, ott kerülünk változó helyzetekbe másokkal, együttműködésre és konfrontációra kényszerülve, kötődéseket kiépítve és elszakítva. Az egész életünk nem szól másról, mint kapcsolatokról, kötődésekről, kötelékekről.

„A kapcsolatok drótok, amelyekbe mindig belebotlik az ember” – írja Petra Hulova. Botladozunk, hasra eshetünk, tévutakra botorkálhatunk. A magától értetődőség a legkevésbé megfelelő jelző a kapcsolatokra.

Hozzáértő megállapítások szerint születésünk után elsőként az agresszió leküzdésével próbálkozunk, így hát minden kulturális, erkölcsi tartalmú döntésünk a genetikai hajlamok ellensúlyozására jön létre, amelyek a vadállati lét felé húznak (lásd a Rousseau és a Huxley nézetei közötti különbséget is). Lord Rochester szatirikus versében latolgat: „Ha választhatnék (én, kit a végzet / csodás, különös emberi lénynek / teremtett), hogy milyen bőrben járjak, / inkább születnék ebnek, páviánnak, / medvének vagy bármilyen párának, / mint az eszére olyan büszke fajta / sarjának, ki magát nagyra tartja.”

Az emberi fajhoz tartozás bonyodalmai meglepően keveseket foglalkoztatnak, talán, mert az emberi fajhoz tartozás adott, nincs mit kezdeni vele. Embernek születünk, a lexikonok alapmeghatározása szerint társadalmi lénynek, akit a közösen végzett munka, tagolt beszéd és gondolkodás jellemez, és a mulandóság tudatának egyedülként való birtoklása. Lexikonon kívüli megállapítás például, hogy csak az embernek van fantáziája, így hát el tudja képzelni, mit érezhet a másik. Az egyik kedvenc gondolkodóm írta erről, hogy nem hisz abban, hogy az emberek nem tudják megkülönböztetni a jót a rossztól. Szerinte mindig tudják, hogy mi a rossz és mi a jó. És ennek a tudásnak a birtokában döntenek. Darwin szerint a felelősségtudat különbözteti meg az embert az állatoktól. Egy magyar népmese pedig egyenesen a világ arcába kiáltja, hogy az ember a legerősebb!

Amennyiben az előbbiekkal és más meghatározásokkal mérlegelnénk ki ki ember voltát, a hétmilliárdból mennyi lenne a találat? (Számolgassunk nyugodtan, nyugalmunk úgysem tarthat soká.)

Restellini való talán, de sokáig fel sem tűnt, hogy József Attila versrésze az első olvasás után úgy rögzült annak idején a memóriámban, hogy a haramiák nem emberek, az eredeti (vitatott igazságtartalmával) mégis így hangzik: „Világosítsd föl gyermeked, / a haramiák emberek...”

Két véglet között milliárdnyi fokú a skála, ahogyan ember mivoltunkat, a világban emberként elfoglalt helyünket megéljük. Az „Óh, emberiség, kit törött anyám / szenvedni szaporított és nem értett!” és az „Ember vagyok, enyém a mindenség maga!” – állítások közötti távolság nem nagy, és nem is leküzdhetetlen, bármelyik irányból induljunk a másik felé. A híd bárhol lehetne. Saint-Exupéry mondata: „Az emberség az emberi érintkezés többlete.” De többlet-e az emberség, vagy az emberlét szerves része? Megtörtént epizód, amelyben a második világháború idején egy igazoltatott zsidó nő köszöni meg egy rendőr jóságát, aki elengedi. Nem vagyok én jó, kisaszszony, horkan fel a rendőr, én csak ember vagyok.

Újabb és újabb elméletek születtek arról, milyen tényezők hatására alakul egy ember olyanná, amilyenné. Genetika, nevelés, mikro-makro környezet, a születés földrajzi helyszíne és más tényezők kerültek hangsúlyozottan előtérbe vagy szorultak háttérbe, gyakran a hivatalos politikai áramlatoktól is függően. Melyik tényező hangsúlyos, melyik hatására dől el, hol a helyünk a világban, kikhez és milyen módon kötődünk, kapcsolódunk, kit fogadunk el, kit utasítunk el, kikkel érzünk együtt, miért érzünk felelősséget, milyenek az álmaink, milyenek a hétköznapiaink, mit mondunk, cselekszünk, mit mulasztunk el kimondani és cselekedni?

„Egy bolygón születtem én, nem egy országban. Illetve dehogynem, legalább ennyire egy országban, egy városban, egy közösségben, egy családban, egy szülő-otthonban, egy ágyon... De számomra és az összes emberi lény számára az egyetlen fontos dolog az, hogy világra jöttünk. Világra! Megszületni azt jelenti, hogy az ember megérkezik a világba, nem ebbe vagy abba az országba, ebbe vagy abba a házba” – írja Amin Maalouf *A tévelygők* című könyvében.

A kommunikáció felületességének nyilvánossága és elfogadottsága olyan megszokottá vált az elmúlt néhány évtizedben, hogy az információs csatornák fejlettségi szintje és az információk jelenlegi bulvárszintje azt hitetheti el, hogy manapság mindent ki lehet beszélni, nincsenek tabutémák.

Kurt Vonnegut azt írja mégis: „Engem lenyűgöz a bennem és mindenki másban meglevő jó és gonosz, de senkit nem tudok rávenni arra, hogy bármelyikről beszélgessem velem. Az emberek zavarba jönnek.”

Marina Sztjepanovna kötődésekről, hovatartozásról így ír egyik könyvében: „Nemegyszer meggyőződött már róla, hogy az ember humorérzéke, erkölcsi érzéke, ivásmódja vagy éppen természetes szaga nagyobb jelentőséggel bír, mint a közös állampolgárság vagy a közös kromoszóma-állomány. Ez így volt logikus és helyes. És igazságos. És e logika és igazságosság alapján a világban nem volt, és nem is lehetett magányos ember. Csak olyanok voltak, akik nem ismerték fel sajátjaikat, ezért kénytelenek voltak idegenekkel hányódni a világban.”

A fekete humorról átszőtt stílusú Arnon Grunberg a kötődésről a következőket írja: „Akikhez én kötődtem, akiket én szerettem, azok halottak voltak. Hogy tök halottak voltak-e, azt már nem tudom pontosan. De, hogy nem éltek, az egészen biztos (...). Nem ismerek megfelelő módszert a kötődésre, amit ismerek, az mind rettenetes.”

Apró eltéréseket mutató elméletek sokasága sorolja fel az érett, egészséges, felnőtt személyiség kritériumait, az etalonszintet, ahova fel lehet nőni (korántsem a nagykorúság elérésekor olvasandó kötelező olvasmányként – vagy esetleg mégis). A világhoz való viszonyulásunk az elméletek szerint nyilvánvalóan akkor a leoptimálisabb, ha érett, egészséges, felnőtt személyiséggé alakultunk vagy alakulunk majd a reménytelen belátható jövőben, egészséges kötődni tudással. Keserűen vagy bölcsen tisztánlátó felnőtté akkor válunk, ha rájövünk, hogy maradéktalanul ez idáig ez senkinek nem sikerült.

Ősrégi felismerés, hogy az egyéniség, személyiség kialakulásában a szülők, nevelők viszonyulása ad példamintázatot a világhoz, emberi kapcsolataink hálózata, milyensége, minősége mind-mind példák vagy ellenpéldák lehetnek a világba illeszkedésre. Füst Milán naplójából egy párbeszéd: „Mert butasággal és gonoszsággal vagyunk körülveve, gyermekem. – Akkor minek hozott a világra, édesanyám?”

Czeslaw Milosz *Jajkiáltás* című versének tiltakozása, prózaiban talán, de tagadhatatlanul sokakban megfogalmazódott:

„Nem ilyen életet akartam, / nem ilyen törvények mellett, / nem ilyen bolygón!”

Az élet szembesülések, szembesítések sorozata, ami sokkolhatna is akár, a paralízissel született Rubén David González Gallego könyvének egy részlete másról mesél: „Egy tolókcis nő nagy sebességgel halad el melletttem. A szájában a lélegeztetőcsöve. A tolókcis támlájához tükör erősítve, hogy nézhesse az utat, a tolókcis oldalán nagybetűs, élénk színű felirat: Szeretem az életet.”

Az ember életben maradásának fontos szabályait fogalmazza meg Romain Gary *Salamon király szorong* című könyvének főalakja így: „Arany középút. Egyenlő távolság a leszarom meg a beledöglök közt. Nem csukom magamra az ajtót, de nem is engedek be mindenkit. Nem hagyom, hogy a szívem megkérgesedjen, de nem is emészttem halálra magam. Nehéz megtalálni a középutat.”

Voltaire *Candide* című könyvének egyik szereplője állítja, passzivitásra vagy elfogadásra sarkallva, miszerint minden a legjobban van ezen a legeslegjobb világon. Az állítást számosan helyeselték és számosan cáfolták, mi könnyebb vajon, és mi nehezebb, az elfogadás vagy a lázadás a világ tökéletlenségei ellen?

„Elvárásokkal bombázzuk a világot, kívánságokkal, vágyakkal, a világ pedig általában megadja nekünk, amire vágyunk, de amit kapunk, tökéletlen, akár a világ” – vonja le a következtetést John Updike. Bizalmunkat a világban megerősítheti-e Goethe *Fausztjának* állítása: „A lélek mélyén él egy ősi szikra, mely igaz embert igaz útra hajt.”

Élém keveredett egy afrikai albínó fiúról készült fotó. A karját, más társaihoz hasonlóan, levágták, mert azon a vidéken úgy tartják, hatásos varázsfőzet készülhet belőle. Hallom, látom, olvasom, halljuk, látjuk, olvassuk, hány országban, hányféle okra hivatkozva öldökölnek embercsoportokat, hány országból kergetnek el embercsoportokat. Emberek bánnak így emberekkel. A hírcsatornákból emberek, emberiség elleni büntettek részletei árasztják el az otthonokat, amelyekben közönyösen képernyőre meredő vacsorázók üldögélnek. Miféle perverz kötelék ez, kínzók, megkínzottak és szemlélők között?

Vörösmarty Mihály jajongása két évszázaddal előbbi: „Az ember fáj a földnek; oly sok / Harc – s békeév után / A testvérgyűlölési átok / Virágzik homlokán; / S midőn azt hinnénk, hogy tanul, / Nagyobb bünt forral álnokul. / Az emberfaj sárkányfog-vetemény: / Nincsen remény! Nincsen remény!”

Milyen érvek hatnak azokra, akik a világ legeslegjobbtságában hisznek, és milyenek a világ tökéletlenségét ostromozókra? Milyen tényezők döntenek el, hogy a világ építőivé vagy rombolóivá válunk? Hiányként vagy többletként jelentkezik az emberség emberi mivoltunkban?

Mindannyian mások vagyunk, de egyben-másban hasonlítunk – énekelte valaki a megbicsaklott múltban.

„Így alakul az ember / Ahogy igent mond, ahogy nemet mond, / Ahogy üt, és ahogy őt ütik, / Ahogy ezekhez és azokhoz áll, / Így alakul az ember

s közben változik, / S így formálódik a képe mibennünk, / Hasonlatos hoz-
zánk és mégsem hasonlatos.” (Bertolt Brecht)

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1948-ban adta ki *Az emberi jogok egye-
temes nyilatkozatát*, amely harminc pontban részletezi a minden embert meg-
illető jogokat. A nyilatkozat frenetikus hatását a gyakorlatban ma ugyanúgy
tapasztalhatjuk, mint elődjének, az 1789-es *Emberi és Polgári jogok nyilat-
kozatának* hatását a múltban. Az emberi jogoknak még világnapja is van, eb-
ből kiderülhet, hogy mi, emberek mindent megtettünk jogainkért és má-
sok jogaiért, hátradőlhetünk hát.

„Egyik embert arra rántja, / A másikat meg emerre / Szabott sorsa és
idője, / Mind a kettő megszabott. // Ha ki ma él, miért bánja? / Ember-
ként jön, emberként megy, / S aki marad utolsónak, / Az tegye be a kaput.”
(Ady Endre)